

Ny rapport om gulag-fangenenes tunge skjebne

Antallet fanger i gulagene og forbedringsleirene i det tidligere Sovjetunionen oversteg ikke på noe tidspunkt to millioner. Det hevder et medlem av en granskningskommisjon som på oppdrag av Mikhail Gorbatsjov studerte de hemmelige arkivene i 1989.

PETER BECK

Det usikkert hva president Mikhail Gorbatsjov skulle bruke rapporten til, men i alle fall fikk det sovjetiske vitenskapsakademi beskjed om å nedsette en granskningskommisjon som skulle gå gjennom innenriksministeriets strengt hemmelige arkiver. De skulle undersøke hvilke tap sovjetsamfunnet hadde lidd på grunn av disse straffeinstitusjonene.

Oppgaven gikk til det historisk-vitenskapelig institutt, som nedsatte ikke én, men flere arbeidsgrupper. Deres granskningsmandat var klart avgrenset til de offentlige arkiver og tall, som befant seg i innenriksministeriet.

Ikke på noe tidspunkt var det tale om å publisere de tall som måtte fremkomme. Vitenskapsakademiet skulle bare fremskaffe og ordne tallene fra mars 1917 til og med oktober 1953.

Vekker oppsikt

Leder for én av disse arbeidsgruppene var Viktor N. Semskov, sjef for historisk-vitenskapelige institutt. Av en eller annen grunn ville ikke Semskov

vente til granskningsgruppens funn eventuelt ble – eller ikke ble – publisert. En teori er at Gorbatsjov kun ønsket disse tallene som «bakgrunnsmateriale» i politisk øyemed. Semskov «hoppet av» fra sin gruppe og offentliggjorde resultatene i august 1991.

Oppgaven var i sannhet oppsiktsvekkende tallmateriale. Grundig, systematisk, ordnet etter fangenens nasjonaliteter, alder, kjønn, fagområder, «forbrytelses» art, straffens lengde og soningssted.

Semskovs hensikt med å bryte ut av gruppen kan rett og slett ha vært å vinne kappløpet med eventuelle andre forfattere, sier Tamas Krausz fra Magyar Ruzsisztikal Intézet, et institutt som har spesialisert seg på utgivelse av bøker og hefter om forhold i det tidligere Sovjetunionen og dagens Russland. Semskov-rapporten forefinnes i dag på russisk og ungarsk.

«Statsfiender»

Granskningsgruppenes tall viser kort og godt at det høyeste, samlede tall på fanger i gulagene og arbeidsleirene var 2 561 351, i januar 1950. Innenriksministeriets tall bekreftes av antall dømte i denne perioden.

Interessant er det også å studere yrkesgruppene som ble sendt til gulagene,

arbeids- og forbedringsleirene. Disse svingte i takt med myndighetenes behov for å hindre enkelte faggrupper i å komme til orde, eventuelt korrigere kommunistpartiets påstander.

«Statens interesser» krevde for eksempel at usedvanlig mange regnskapssekspert, som bokholdere, revisorer etc. skulle sperres inne som «folkefiender» i siste halvdel av 30-årene, forteller Semskov. Han mener at myndighetene faktisk planla hvilke yrkesgrupper som til enhver tid var en sikkerhetsrisiko mot proletariets diktatur og følgelig måtte isoleres fra resten av samfunnet.

Møysommelig

Innenriksministeriets byråkrater regnet møysommelig ut at Gulag-fangens matforsyninger bedret seg noe i 1944, etter å ha falt drastisk ved krigsutbruddet, men at ders kaloriinntak dog ble liggende 30 prosent under førkrigens.

Her fremkommer også at mellom 1942-44 ble 400 000 «andre nasjonaliteter» innrullert i arbeidsbrigader: tyskere, finner, rumenere, ungare, italiener, bulgarere, kinesere, koreanere, grekere, kalmukker og Krim-tatarer. De klassiske sovjetiske tvangsarbeidsleirene, katorgak, ble ifølge Semskov opprettet i

1943. De aller fleste fangene av denne kategori sorterte under NKVD, KGBs forløper, og over to millioner gulag-fanger arbeidet i NKVDs «installasjoner» i de tre første år av annen verdenskrig.

Omstridt

Innenriksministeriets protokoller viser at gulag-fangene bidro sterkt til den sovjetiske krigsproduksjonen. Fra krigens utbrudd til slutten av 1944 produserte fangene 70,7 millioner sprenglegemer. Byråkraterne har blant annet kreditert dem for 25,5 millioner M-82 og M-120 miner, 35,8 millioner håndgranater, 9,2 millioner personellminer, 100 000 flybomber, og 67 millioner meter stoff til uniformer og seilduk.

Annet var ikke å vente enn at Viktor Semskovs tallmateriale ville vekke voldsom debatt. En av svakhetene er at han ikke oppgir nøyaktig hvilke dokumenter som har vært hans kilder, slik at det er mulig å sammenligne dem med andre opplysninger.

Sterke følelser

– Men de som roper høyest om at tallene fra innenriksministeriet er oppspinn og løgn, er hovedsaklig folk som selv har sittet i gulagene eller arbeidsleirene. De er, naturlig nok, sterkt følelsesmessig engasjert og har ingen dekning for sine påstander om at for eksempel 10-20 millioner mennesker samtidig har vært inneperret i disse leirene, sier Krausz.

Han viser til den anerkjente, russiskfødte demografen i USA, Sergej Makusudov, som har uttalt at Semskovs tall synes realistiske utifra data som Makusudov selv har utarbeidet.

Det er dog endel mørketall som ikke fremkommer hos Semskov: I alle fall 700 000 mennesker ble henrettet i Sovjetunionen i 1921-53, og det kommer heller ikke frem hvor mange som døde av sykdommer under leiroppholdet.

Gulagfanger januar 1951

NASJONALITET		NASJONALITET	
Russere	1 405 511	Jøder	25 425
Ukrainere	506 221	Tyskere	32 269
Hviterussere	96 471	Polakker	23 527
Aserbajdsjanere	23 704	Rumenere	1 639
Georgiere	23 583	Iranere	606
Armenere	26 764	Afghanere	131
Finner og kareler	4 294	Kinesere	2 039
Litauere	43 016	Japanere	1 102
Latviere	28 520	Koreanere	2 512
Estere	24 618	Grekere	2 326
		Tyrkere	362

Oversikten for dette året viser at det tilsammen befant seg 2 528 146 fanger i forskjellige typer fangeleire i Sovjetunionen.